

Hemmeligheten..

Hvor gikk de på do?

Ulike alternativer til gjennomføring:

1. Elevene sendes ut til *en* og *en* billedserie, elevene må rapportere tilbake om hvor billedmotivet er funnet og ny oppgave kan gis. Læreren gir faktainformasjon.
2. Læreren følger gruppa og snakker seg gjennom tun for tun.
3. Elevene løser oppgaven på egenhånd etter en fellesgjennomgang, og merker av på kartet med riktig tall (eks 1) hvor de fant billedmotivet.
4. Læreren har en gjennomgang ved oppstart, elevene løser oppgavene alene ved å sende bilde med sin mobil til lærerne. Læreren har oppsummering.

Lærerversjon: Intro til elevene.

Fra gammelt gjorde man gjerne fra seg sammen med dyra i fjøset, og brukte avføringa som gjødsel. Avtreder ble først vanlig på slott, og i kloster. Det er kjent med egne avtreder helt siden middelalderen. På bygda i Norge kom dassene først på de store gardene, før de små bruka også fikk sine avtreder.

Det første kjente vannklosettet kom i 1860. Vannklosett er mer en 1900-talls ting i nybygde hus på 1900-tallet. Spesielt ble dette vanlig fra etter 2. verdenskrig og fremover. De gamle gardene fikk ikke vannklosett før utedassen trengte utskifting, gjerne fra 1960 – og 70 tallet før alle fikk innedo med vann.

Dopapir er også en nymotens ting. Trefliser, løv, mose, var i bruk før papiret ble vanlig. På 1900-tallet kom avisopapir, krepp-papir og nå fler-lags-dopapir.

Utedass og utedo

I bygdeavdelingen kan dere finne alle våre avtreder innenfor sirkelen på elevkartet. I vår bygdeavdeling vil dere kun finne det vi i dag kaller utedoer.

En utedo eller en dass, som det ble kalt av bygdefolket er plassert utendørs, ofte i et separat skur i nærheten av en bolig.

Opprinnelig sa man dassen. Etter avstamning fra tysk, *das* Häusschen, «lillehuset» og hvor kun det første ordet, bøyningen *das*, ble videreført på norsk. Andre ord var privèten, og do.

Før vannklosett eller innedo ble vanlig var det en selvfølge at doen var en utedo. Utedass og utedo er derfor relativt nye ord. Dass og do er de gamle ordene.

Finere folk sa ikke hva man skulle gjøre når man skulle på do, det var vulgært. Derfor har bl.a. hengedoen i Kapteinshuset på Mytting fått navnet «Hemmeligheten».

Historikk

Pioneren innen norsk samfunn og kulturforskning - Eilert Sundt (1817-1875) - konstaterte at det fantes mange ulike måter å kvitte seg med avføringa på i landet.

I byene hadde de mest velstående utedo eller priveta og det samme var tilfelle med enkelte bønder, embetsmenn, handelsmenn og skysstasjoner på landsbygda.

I historisk sammenheng har handteringa av skitten på landsbygda vært prega av nytenking, nøysomhet og mangel på bluferdighet. På landet var det mest vanlig at menneskeavfall vart gjenbrukt ved at doen hadde nedløp til møkk-kjelleren til dyra. Denne var ofte delvis under, men

alltid i tilknytning til fjøset. Ifølge Eilert Sundt var ikke blandinga av dyre - og menneskeskit den beste gjødsla, men mest nyttig for de fattige bøndene som ikke var for "kræsne".

I byene var det "nattmennene" eller dotømmerene som fjerna skiten fra utedoen. De var organisert som yrkesgruppe. På landet var det ikke uvanlig å la omstreifere gjøre denne jobben og Eilert Sundt forteller at mennene gjorde dette når de var fulle av alkohol.

Det finnes fremdeles mange utedoer i Norge, også i moderne tid i Norge. I våre dager tømmer renholdsetaten i Oslo årlig ca 50 tonn *privétavfall*, mens mengden som ble henta fra hovedstadens bøtter og binger for 50 år sida var ca. 6 000 tonn. I 1900 var utedassen praktisk talt dominerende i Oslo, og det fantes bare 18 vassklosett i hele byen, de første kom rundt 1860.

Framveksten av den offentlige *sundhedspleie* så at dårlig hygiene og forurensing av drikkevatt kunne føre til sjukdommer som gulsott, hepatitt, tyfus og kolera. Rotteplaga kunne være stor. I løpet av 1700-talet vart det oppretta sunnhets- og karantenekommisjoner i en del byer, der hovedvekten ble lagt på smittsomme og epidemiske sjukdommer. I 1831 ble det oppretta provisoriske sunnhetskommisjoner i alle kjøpstader, ladestader og prestegjeld. På bygda ble *sunnhetskommisjonen* i regelen sammensatt av fogden/sorenskriveren, sognepresten/res. kapellan, en offiser, distriktslegen, lensmannen og 1-2 sognemenn. På landet kunne sunnhetskommisjoner også dele prestegjeldet i avdelinger.

I gammel tid var dobesøk fort gjort, og det ble gjort kun litt bortgjemt hvor-som-helst, der du var. Frem til *slutten* av 1700-tallet brukte ikke folk undertøy. Kvinnene brukte flere lag med serker og kara hadde lange skjorter. Dette ble gradvis erstattet av strikka og sydd undertøy. Dagens bomullstruser ble vanlig etter 2. verdenskrig.

Klarer elevene å markere på kartet hvor alle disse doene er i bygdeavdelingen på Maihaugen?

Fasit:

- 1 Mytting - Hemmeligheten hengende opp på veggen.
- 2 Losjehuset - med 3-avlukker på utedassen.
- 3 Nordre Jørstad Gård felles trippeldass inkl barnedass, med fine avisbilder som dekor på veggen.
- 4 Bjørnstad gård – felles dobbeldass.
- 5 Sundmannens dass v/Søndre tjern, med detaljer som knuppen på dasslokket. Ordtak: «Du er en knupp», stammer fra knuppen på dasslokket 😊
- 6 Knutslykkja - skitarstokk (Man la låret inntil og skeit på andre siden av stokken).
- 7 Husmannen på Stykkebakken, med avisa klar for tørking, dass.
- 8 Inne/utedass i svalgangen på Per Gynt loftet.
- 9 Dobbeldass på Øygarden
- 10 Skjetsprek (vågådialekt for skitflis), som ble spikket til for å renske seg bak, før dasspapir.

Marker på kartet hvor disse dassene er. Fasit:

1. Mytting

2. Losjehuset

3 Nordre Jørstad gård

4 Bjørnstad gård

5 Sundmannens utedo

6 Knutslykkja

7 Stykkebakken

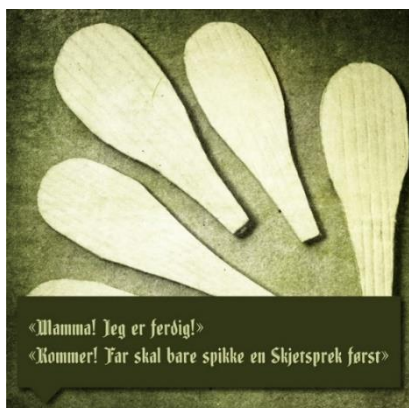
8 Per Gyntloftet

9 Øygarden

10 Hva tror dere dette er?

Leit etter dassene i bygdeavdelingen

